

Werken en toch in bestaansonzekerheid of armoede leven in Brussel

Samenvatting van het rapport 2025 van het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad door L. Noël

Constance Vandendorpe — Studiedienst CM-MC

Samenvatting

Dit artikel bevat de grote lijnen van het thematisch rapport 2025 *Werken en toch in bestaansonzekerheid of armoede leven in Brussel*, van het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad. Het doel en de meerwaarde ervan zijn een beschrijving van de concrete realiteit van werkenden in armoede en bestaansonzekerheid (WAB) op basis van een analyse van hun situatie, hun verhalen en het volgen van hun traject, om zo te vatten wat niet kwantificeerbaar is en moeilijk meetbaar via de institutionele statistische definitie.

De WAB vormen een heterogene groep, maar toch zijn er terugkerende tendensen die toelaten deze groep te definiëren: de noodzaak om arbeidsstelsels te combineren en te diversifiëren, leidend tot de frequente cumul van statuten, en gevoelens van een gebrek aan keuzes die hun leven bepalen, van niet geholpen te worden en van persoonlijk verantwoordelijk en schuldig te zijn voor de bestaansonzekerheid. Alle aspecten van het leven van WAB worden sterk beïnvloed door bestaansonzekerheid: inkomen, schuldenlast, voeding, huisvesting, gezin, gezondheid, het digitale, vrijetijdsbesteding en cultuur. De toegang tot en behoud van werk worden gestructureerd door sociale, etnoraciale, leeftijds- en intergenerationele verhoudingen, de fysieke of psychische gezondheid en digitale ongelijkheden. Het rapport besluit met verschillende voorstellen tot verandering in al deze aspecten. Tot slot wordt, vanuit een perspectief eigen aan het ziekenfonds, bijzondere aandacht besteed aan gezondheidsuitdagingen rond armoede en bestaansonzekerheid.

Sleutelwoorden: Armoede, bestaansonzekerheid, werk, voor u gelezen

Inleiding

Hoewel contra-intuïtief, is werk vandaag voor sommigen geen garantie meer om de eindjes aan elkaar te kunnen knopen en een waardig leven te kunnen leiden. Volgens de nationale indicatoren is in België 4,7% van de werkenden een werkende arme – dat is behorend tot de bevolking van 18 jaar of ouder, die aangeeft te werken als werknemer of zelfstandige, en die het risico lopen op armoede (Statbel, 2026). Blootstelling aan een armoederisico wordt door Statbel gedefinieerd als een equivalent beschikbaar inkomen ontvangen lager dan 60% van het nationaal mediaan equivalent beschikbaar inkomen. **In het Brussels Gewest is dit percentage het hoogste van het land, met 9,6% werkende armen**, tegenover 5% in het Waals Gewest en 3,7% in het Vlaams Gewest.

Hoewel nuttig, verhuult dit soort normatieve standaardindicator een reeks situaties, statuten en vormen van activiteiten die niet binnen deze norm vallen, gegeven de heterogeniteit die de groep ‘werkende armen’ kenmerkt. Een niet te verwaarlozen deel van hen bevindt zich tegelijk in klassieke stelsels (werknemers, zelfstandigen) en zogeheten ‘atypische’ activiteiten (studentenarbeid, uitzendarbeid, platformwerk, flexi-jobs, voorzieningen voor hulp bij tewerkstelling (PWA) en opleiding, enz.) of zelfs in onzichtbare vormen van werk, zoals informele werknemers (‘zwartwerk’).

Het rapport van het Observatorium voor Gezondheid en Welzijn (studie- en informatiedienst van VIVALIS) tracht verder te gaan dan de klassieke kwantitatieve indicatoren door **een beschrijving te geven van de concrete realiteit van werkenden in armoede en bestaansonzekerheid (WAB) op basis van een analyse van hun situatie, hun persoonlijk verhaal en de opvolging van hun traject** (Noël, 2025b). Door rekening te houden met het persoonlijk oogpunt van de WAB ontstaat een preciezer beeld van hun omstandigheden en worden niet-kwantificeerbare kwetsbaarheidsfactoren zichtbaar gemaakt. Dit rapport is opgesteld op basis van 117 interviews¹ met professionals en Brusselse WAB, geselecteerd op basis van een verruimde definitie van blootstelling aan een armoederisico, geformaliseerd door de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) in de vorm van een Resolutie voor een wijziging van

statistieken, en getest voor de opmaak van het rapport². Een bestaansonzekere of werkende arme wordt in dit rapport dus gedefinieerd als een werkende (1) die aangeeft gedurende een jaar meer dan de helft van de tijd gewerkt te hebben, (2) meent de eindjes niet aan elkaar te kunnen knopen om de kosten van het levensonderhoud te dragen en (3) van wie het equivalent beschikbaar inkomen lager is dan 60% van het mediaan equivalent beschikbaar inkomen (werkende arme) of iets boven het gewaarborgd gemiddeld maandelijks minimuminkomen ligt (bestaansonzekere werkende). Dit leidt tot gegevens over de thematiek en tot **een complex beeld van precair werk in het Brussels Gewest, dat verder reikt dan de binariteit werk/geen werk, en dat rekening houdt met het dynamische en instabiele aspect van de situatie van de betrokkenen**.

We vatten hierna de voornaamste punten van dit rapport samen: wat kenmerkt de werkenden in armoede en bestaansonzekerheid in het Brussels Gewest? Wat zijn hun levensomstandigheden, vooral op vlak van gezondheid? Welke structurele ongelijkheden versterken de precariteit? En tot slot, welke perspectieven zijn er om deze problematiek aan te pakken?

1. Wie zijn de werkenden in armoede en bestaansonzekerheid?

1.1. Een definitie door de eerste betrokkenen

De meerwaarde van dit rapport ligt in de integratie van het persoonlijk oogpunt van diegenen die het meest direct bij de problematiek betrokken zijn: de WAB en de professionele hulpverleners die dagelijks met hen werken. De gevraagde Brusselse werkenden benadrukken vooral het **gebrek aan keuze dat hun leven bepaalt**: de noodzaak om meerdere activiteiten te cumuleren waarvan de modaliteiten worden opgelegd (en soms illegaal zijn), waardoor ze soms niet in aanmerking komen voor sociale rechten, een inkomen niet in verhouding tot de inspanning van de

1 24 verkennende interviews (universitair, juristen, ambtenaren, verenigingswerkers, advocaten en preciaire werkenden); 59 interviews met Brusselse WAB; 34 interviews met professionele hulpverleners: ervaringsdeskundigen, juristen, magistraten, maatschappelijk werkers, vakbondsafgevaardigden, gewestelijke en federale overheidsambtenaren. De interviews zijn afgenomen tussen maart 2020 en december 2021.

2 Voor meer informatie: <https://ilostat.ilo.org/fr/about/standards/icls/icls-documents/#20e-icls-10-19-octobre-2018>.

activiteit (vaak lastig en uitputtend) en ontoereikend om behoorlijk te kunnen wonen en leven, een zeer grote instabiliteit en machts-/afhankelijkheidsverhoudingen in arbeidsrelaties. Ook het **gevoel niet geholpen te worden en zich persoonlijk verantwoordelijk en schuldig te voelen voor de bestaansonzekerheid is sterk aanwezig, terwijl deze situaties het gevolg zijn van structurele dynamieken.** De professionele hulpverleners delen deze voorgaande aspecten en voegen eraan toe dat de WAB soms informatie missen over hun eigen rechten, waardoor zij geen beroep doen op justitie of administratieve klachten wanneer ze te maken krijgen met mechanismen van uitbuiting of schendingen van het arbeidsrecht. Bepaalde misbruiken aan werkgeverszijde zijn reeds aangetoond: uitbesteding, onderaannemingsketen, opgelegde extreme flexibiliteit of precariserende contractuele voorwaarden, zwartwerk, druk, gebrek aan respect, enz.

1.2. Drie kanten van het Brusselse precariaat

Op basis van de analyse van hun situatie en statuut, kunnen **drie groepen en situaties** WAB onderscheiden worden ('gezichten') volgens de kwetsbaarheid waarin zij evolueren. Sommigen behoren tot de **zichtbare en formele kant**, met vooral geregistreerde arbeidsovereenkomsten die toch gekenmerkt worden door langdurige bestaansonzekerheid. Hieronder vallen zeer uiteenlopende situaties, gaande van de werknemer met een voltijds contract van onbepaalde duur in de overheidssector tot de geregistreerde platformwerker of de jobstudent-e met variabel uurrooster. Een ander groot deel behoort tot de **grijze en hybride kant**, bestaande uit 'gemengde' statuten, meestal aangegeven en formeel, maar soms deels informeel en niet aangegeven. Deze hybride situaties komen frequent voor bij Brusselse werkende armen, die noodgedwongen verschillende vormen van activiteit combineren om het hoofd te bieden aan bestaansonzekerheid. Tot deze categorie behoren werkenden die uit noodzaak sociale uitkeringen combineren met informele activiteiten om aan armoede te ontsnappen, met het risico hun rechten te verliezen. Tot slot behoort een niet te verwaarlozen deel tot de **onzichtbare kant**, verwijzend naar situaties waarin werkenden het grootste deel van hun uren verrichten in niet-aangegeven stelsels ('in het zwart'), met het risico op uitbuiting in verschillende gradaties, gaande van 'interindividuele onderaanneming' tot mensenhandel.

Doorheen deze groepen zien we een **algemene tendens bij WAB van de noodzaak van een combinatie en diversificatie van werkregelingen**, wat leidt tot een frequente cumul van statuten. Er ontstaan steeds meer vage situaties gebaseerd op een diversiteit van stelsels die weinig bijdragen aan de sociale zekerheid (tijdelijk werk, studentenwerk, flexi-jobs, verenigingswerk of vrijwilligerswerk) en onzichtbaar zijn voor de statistieken, wat leidt tot **grote problemen rond sociale bescherming voor deze werkenden**. Degenen die beroepsactiviteiten combineren met een aanvullende sociale uitkering, krijgen te maken met tegenstrijdige eisen: enerzijds controle en een culpabiliserend discours in geval van inactiviteit en anderzijds het risico op sancties en verlies van rechten in geval van een te omvangrijke activiteit. Zo ontstaat de vicieuze cirkel van bestaansonzekerheid, waarbij de noodzaak om eender welke vorm van werk te aanvaarden ertoe kan leiden dat men geen aanspraak meer kan maken op rechten die juist beschermen tegen die bestaansonzekerheid.

2. In welke omstandigheden leven de WAB?

2.1. Algemeen

Naast werk worden **alle dimensies van het leven van de WAB geraakt door bestaansonzekerheid**. Hun al dan niet stabiel inkomen blijft onvoldoende om de basisbehoeften te dekken, met als gevolg een blijvende financiële onzekerheid, een quasi-onmogelijkheid om te sparen en een risico op schuldenlast. Zoals eerder uitgelegd, is het hebben van meerdere inkomensbronnen soms een voorwaarde om te overleven, des te meer als er kinderen in het huishouden zijn. Beroep doen op voedselhulp, netwerken van wederzijdse hulp of steun van familie is courant. De steun van de omgeving, vooral voor huisvesting, is een factor die het niveau van kwetsbaarheid en onzekerheid van de WAB die er gebruik van maken aanzienlijk vermindert. Afgezien van deze situaties van wederzijdse hulp, is **huisvesting een centrale factor van bestaansonzekerheid**: in Brussel slokken de huurprijzen een disproportioneel deel van het budget op voor woningen die vaak krap, van slechte kwaliteit en soms onbewoonbaar zijn, en gekenmerkt worden door een grote wooninstabiliteit (gedwongen *cohousing*, frequent verhuizen, uithuiszettingen). De onvermijdelijke uitgaven voor mobiliteit drukken eveneens op het budget,

terwijl de reistijd de beschikbare tijd voor het privé- en gezinsleven nog verder vermindert. Tot slot beperkt bestaansonzekerheid sterk de toegang tot vrijetijdsbesteding, vakantie, sport en cultuur, aangezien deze dimensies op de achtergrond verdwijnen gezien de urgentie van materiële behoeften.

2.2. Impact op de gezondheid

Bestaansonzekerheid heeft een grote impact op de gezondheid van de WAB, op meerdere niveaus. **De financiële toegang tot zorg, behandelingen en uitkeringen komt vaak in het gedrang:** de verplichte dekking gaat soms verloren en het afsluiten van een aanvullende verzekering of hospitalisatieverzekering is zeldzaam. Voor degenen die verzekerd zijn, is het vaak onmogelijk om het geld te moeten voorschieten en te wachten op terugbetaling. **Uitstel en afzien van zorg komen frequent voor** door een gebrek aan financiële middelen of tijd, of de afwezigheid van dekking. Veel huishoudens maken een afweging en doen enkel een beroep op zorg of behandelingen voor de kinderen. De meeste WAB hebben een job die ongunstig is voor de gezondheid, met vaak zware en stressvolle omstandigheden (onregelmatige uurroosters, fysiek uitputtende taken, repetitieve taken, overmatige controle, onmenselijk management, plaats in de hiërarchie, enz.) en een zware psychosociale belasting, waardoor **werk een sterk verzwakende factor voor de gezondheid wordt**, bovenop de langdurige blootstelling aan bestaansonzekerheid. Een beperkt aantal sociale contacten, een ongunstige omgeving (lawaai, geur, koude, extreme hitte), lange reistijden, de excessen verbonden aan *lean management*³ (toename van het aantal taken, van flexibiliteit, afname van de werktijd, van pauzes en het aantal werkenden) en de arbeidsomstandigheden die verband houden met nieuwe technologieën zijn bijkomende factoren met gevolgen voor de gezondheid van werkenden. **Een dubbele bestraffing kenmerkt de WAB, aangezien zij door hun arbeidsomstandigheden meer kans hebben om arbeidsongeschikt of invalide te worden**, wat hun sociaaleconomische situatie nog verder verslechtert. **Angst maakt deel uit van het dagelijks leven**, zeker voor de WAB die regelmatig schommelen tussen werk en werkloosheid: zij kunnen geconfronteerd worden met de stress om niet snel opnieuw een contract te vinden, de huur, de facturen of de schoolkosten al dan niet te kunnen betalen, en met angst om hun rechten te verliezen (gesanctioneerd

worden, geen uitkering ontvangen tijdens een stage, een oproep of verplichting in het kader van activeringsprocedures missen of niet hun volledige loon ontvangen).

De verzamelde getuigenissen brengen een **grote diversiteit aan gezondheidsproblemen** aan het licht. De bevroagde Brusselse WAB rapporteren zowel fysieke aandoeningen (tandproblemen, rug- en gewrichtsproblemen, reuma, spier- en musculoskeletale aandoeningen, schildklieraandoeningen of diabetes) als geestelijke gezondheidsproblemen (zoals stress, angst, depressie of een zware mentale en psychosociale belasting). Sommige personen leven ook met een ongeneeslijke aandoening zoals polyartritis of hiv. Tot slot vermeldden meerdere WAB ook ernstige aantastingen van hun fysieke of psychische integriteit en/of die van hun naasten (bedreigingen) in het kader van verhoudingen van extreme uitbuiting of mensenhandel.

3. Een versterker van armoede en bestaansonzekerheid: ongelijkheden

Ongelijkheden beïnvloeden de toegang tot en het behoud van werk, de arbeidsomstandigheden evenals de functies die werkenden innemen. Zij zijn niet de enige verklarende factor voor situaties van bestaansonzekerheid of armoede die de WAB ervaren, maar ze kunnen – vooral als ze zich opstapelen – een al ongunstige sociale positie versterken. **Ongelijkheden op vlak van werk zijn er op meerdere niveaus: op basis van geslacht of genderidentiteit, op basis van etnoraciale⁴ identiteit, op basis van leeftijd of tussen generaties, op grond van toegang tot digitale middelen en ten slotte op grond van de lichamelijke of geestelijke gezondheid.** Zoals uiteengezet in de samenvatting van het rapport van het Observatorium: “Vrouw zijn, Brusseelaar van subsaharaanse origine, van vreemde nationaliteit, houder van een verblijfsvergunning die moet worden verlengd, jongere, oudere, gehandicapte, zieke, niet in het bezit van een smartphone, niet vertrouwd met digitale technologie, reeds in een precair statuut, enz.: dit zijn allemaal situaties die de toegang tot en het behoud van werk en activiteit bemoeilijken en die mensen blootstellen aan het

3 Methode voor beheer en organisatie van werk, erop gericht de prestaties (kwaliteit en rendabiliteit) van een onderneming te maximaliseren.

4 Gedefinieerd als “op basis van toebedeelde vreemde afkomst, nationaliteit of migratiestatus” (Noël, 2025a, p. 11).

risico op slechtere omstandigheden voor tewerkstelling en activiteit.” (Noël, 2025a, p. 11).

Parallel met deze sociale situaties en individuele kenmerken, spelen een aantal meer structurele factoren een rol: de aard van de werkaanbiedingen, keuzes met betrekking tot interne organisatie (*just-in-time* of op vraag), het omzeilen van arbeidsrechtelijke of socialezekerheidswetgeving, macro-economische logica's ('crises', inflatie, concurrerende markten, kosten, winsten, enz.) en sociale logica's (individualisering, concurrentie tussen individuen, versnelling, enz.). Het geheel van sociale, individuele en structurele factoren moet in aanmerking worden genomen om de trajecten van de WAB te kunnen begrijpen en analyseren.

4. Perspectieven

De bevraagde WAB wijzen op verschillende zaken die kunnen bijdragen aan het indijken van de mechanismen van armoede en bestaansonzekerheid: billijke en voldoende verloning, verbeterde arbeidsomstandigheden, voldoende jobs, een diepgaand begrip van situaties van bestaansonzekerheid via ervaring en beleving om beter te kunnen beslissen en handelen (zoals uitgewerkt in het rapport van het Observatorium), meer stabiliteit in contracten, verbe-

tering van de PWA-maatregelen om contracten duurzamer te maken, versterkte kennis bij sociale hulpverleners – vooral rond hybride situaties (cumul en opeenvolging van periodes van werk en uitkeringen), financiële zekerheid voor niet-gekozen hybride situaties, stabilisering van het behoud van sociale rechten in combinatie met een arbeidssituatie om de dynamiek van verarming te vermijden (activiteit en sociale bescherming niet tegenover elkaar plaatsen), versoepeling van inkomensdrempels, versterking van de arbeidsinspectiediensten en maatregelen voor groepen werkende armen die sterker worden blootgesteld.

De professionele eerstelijns hulpverleners voegen hieraan de noodzaak toe om overheidsadministraties en inspectiediensten te versterken om fraude inzake arbeids- en socialezekerheidsrecht te bestrijden, burgers beter te informeren over hun sociale rechten, de informatiekanalen naar rechten en rechtsinstanties te vereenvoudigen, gunstige arbeidsvormen en het sociale zekerheidssysteem te herzien en te versterken, en de praktijk van het beroep doen op onderaanneming ('in keten') door werkgevers een halt toe te roepen.

Finaal benadrukt het Observatorium eveneens de noodzaak om de statistieken te verbeteren en minder zichtbare groepen werkenden zichtbaar te maken via gegevens (door – zoals voor het rapport – gebruik te maken van de door de IAO gehanteerde nomenclatuur), en dus door gegevens te produceren over hybride en informele situaties.

Bibliografie

Noël, L. (2025a). *Samenvatting van het Thematisch rapport: Werken en toch in bestaansonzekerheid of armoede leven in het Brussels Gewest 2025*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie - Vivalis: Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad.

Noël, L. (2025b). *Werken en toch in bestaansonzekerheid of armoede leven in Brussel 2025*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie - Vivalis: Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad.

Statbel. (2026). *Revenu disponible administratif*. Opgehaald van STATBEL - La Belgique en chiffres: <https://statbel.fgov.be/fr/themes/datalab/revenu-disponible-administratif>.

